

Wprowadzenie

W dniu 27 września 2012 roku przypadła czterechsetna rocznica śmierci Piotra Skargi — jezuita, nadwornego kaznodziei Zygmunta III Wazy, postaci wyjątkowej dla polskiej kultury, pisarza i mówcy niezwykle charyzmatycznego, który odcisnął swój wyraźny ślad na dziejach Rzeczypospolitej Obojga Narodów i obrósł legendą w czasie, gdy naród polski nie posiadał własnego niepodległego państwa. Obszerny drukowany dorobek piśmienniczy, niesłabnąca aktualność podejmowanej problematyki oraz szczególny kunszt retoryczny Skargowej prozy — to jedynie wybrane powody, dla których dokonania pisarskie słynnego jezuita cieszą się nieustannie zainteresowaniem badaczy reprezentujących różne dyscypliny nauki. Jak wiadomo, stał się Skarga w XIX wieku, głównie za sprawą Adama Mickiewicza, narodowym prorokiem z przełomu stuleci XVI i XVII, wieszczącym szlachcie upadek ojczyzny¹.

Optyka zainicjowana przez Mickiewicza w wykładach z literatur słowiańskich, wygłaszanych w Collège de France w latach 1840–1844², utrwalona później przez Jana Matejkę w słynnym *Kazaniu Skargi* (1864), rozwinęła się w szczególną apologię postaci kaznodziei królewskiego³. Na początku stulecia XX powstawały liczne tablice pamiątkowe, pomniki — zwłaszcza z okazji trzechsetnej rocznicy śmierci Skargi. Ta przypadła dwa lata przed wybuchem I wojny światowej, która przyczyniła się do odrodzenia Rzeczypospolitej jako niepodległego państwa. Trudno zatem dziwić się, że kaznodzieja królewski stał się z górą sto lat temu duchowym patronem znacznej części patriotów, obywateli dumnego narodu żyjącego pod zaborami.

Kazania sejmowe uznane zostały za żelazny punkt szkolnego i akademickiego kanonu literackiego (zwłaszcza za sprawą podręcznika Ignacego Chrzanowskiego)⁴,

¹ Pisał Mickiewicz: „Przyszłość staje mu [tj. Skardze — przyp. M.K.] przed oczyma jak otwarta księga, a on wszystkie jej karty przebiega i opowiada” (s. 576); i dalej: „Wreszcie ponad wszystkich mówców wznosi się szczególnym darem niebios, darem proroczym, którego niezaprzeczone i najjaśniejsze dowody okazują nam jego kazania” (s. 581) — A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. 8: *Literatura słowiańska. Kurs pierwszy*, przekł. L. Płoszewski, oprac. J. Maślanka, Warszawa 1997, *Wykład XL*.

² Nadmienić należy, że Mickiewicz, charakteryzując postać Skargi na początku prelekcji, bardzo trzeźwo ocenia profil misji kaznodziei: „Skarga, powołany do zwalczania różnowierców, do wspierania zachowawczej władzy króla i do zawrócenia — jeśli to było jeszcze możliwe — Rzeczypospolitej na tory, z których zesła, pisał dzieła różnorodne: dogmatyczne, historyczne, homilie i wreszcie właściwe kazania” (tamże, s. 568).

³ Zob. szerzej na temat: I. Chrzanowski, *Kult Skargi*, „Pamiętnik Literacki”, R. 11: 1912, z. 4, s. 517–533. W numerze tym znajdujemy także wypowiedzi innych badaczy na temat Skargi i jego działalności.

⁴ I. Chrzanowski, *Historia literatury niepodległej Polski (965–1795) (z wypisami)*, wyd. 11, wstęp J. Z. Jakubowski, Warszawa 1971, s. 256–271. Książka ukazała się po raz pierwszy w roku 1908.

ukształtowanego pod wpływem autorytetu Mickiewicza, a obowiązującego w 20-leciu międzywojennym, w czasie II wojny światowej i długo po niej — aż do bezkrawego niemalże przekształcenia się Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Rzeczpospolitą Polską.

Równoległe i nieprzerwanie kształtował Skarga sumienia oraz religijność Polaków, którzy chętnie sięgali do jego kazań i *Żywotów świętych*. W świadomości czytelników pozostawał więc ważnym twórcą religijnym, dającym przestrogi, a zarazem niosącym pocieszenie. Skargę studiowali uczeni: Maurycy Dzieduszycki, Józef Tretiak, Stanisław Windakiewicz, Wacław Sobieski i Tadeusz Grabowski, jego bibliografię opracował Konstanty Otwinowski⁵. Po II wojnie światowej, w okresie PRL-u — kiedy to obecność Skargi w dyskursie publicznym została jednak znacząco ograniczona (na tle kultu, jakim był otaczany w międzywojniu) — pisał o nich wielki historyk, Oskar Halecki⁶. Bardzo wiele uwagi poświęcili piśmiennictwu jezuita Janusz Tazbir, Mirosław Korolko⁷ i Stanisław Obirek, a ostatnio badali jego dokonania pisarskie Andrea Ceccherelli, Anna Kapuścińska, Katarzyna Kiszkwiać, Mirosław Lenart, Beata Domalewska, Magdalena Komorowska i inni⁸. Samą postać przybliżał zaś Krzysztof Koehler⁹.

O doniosłości jubileuszu 2012 świadczyło ogłoszenie uchwałą z dnia 16 października 2011 roku przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej roku 2012 Rokiem księdza Piotra Skargi¹⁰. Rocznice uczczono w bardzo wielu ośrodkach i na różne sposoby: emitowano audycje radiowe i programy telewizyjne, wygłaszano oko-

⁵ M. Dzieduszycki, *Piotr Skarga i jego wiek*, t. 1–2, Kraków 1850; J. Tretiak, *Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii brzeskiej*, Kraków 1912; St. Windakiewicz, *Piotr Skarga*, Kraków 1925; W. Sobieski, *Nienawiść wyznaniowa tłumów za czasów Zygmunta III*, Warszawa 1902; T. Grabowski, *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI 1536–1612*, Kraków 1913; bibliografię wydań dzieł Skargi opracował Konstanty Otwinowski: *Dziela ks. Piotra Skargi TJ. Spis bibliograficzny*, Kraków 1916.

⁶ O. Halecki, *From Florence to Brest*, Rome 1958. Przekład polski: *Od unii florenckiej do unii brzeskiej*, przekł. A. Niklewicz OSU, t. 1–2, Lublin–Rzym 1997.

⁷ J. Tazbir, *Piotr Skarga. Szermierz kontrreformacji*, Warszawa 1983; M. Korolko, *O prozie „Kazań sejmowych” Piotra Skargi*, Warszawa 1971. P. Skarga, *Kazania sejmowe*, oprac. J. Tazbir przy współudziale M. Korolki, wyd. 3 zm. i uzupeł., Wrocław 1972, BN I 70.

⁸ Ks. St. Obierek SJ, *Wizja Kościoła i państwa w kazaniach ks. Piotra Skargi SJ*, Kraków 1994; tenże, *Koncepcja państwa w kazaniach Piotra Skargi SJ*, [w:] *Jezuici a kultura polska*, red. ks. L. Grzebień SJ, ks. St. Obierek SJ, Kraków 1993, s. 209–225; A. Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi. Studium porównawcze o „Żywotach świętych”*, przekł. M. Niewójt, Izabelin 2003; A. Kapuścińska, *„Żywoty świętych” Piotra Skargi. Hagiografia — parenetyka — duchowość*, Szczecin 2008; K. Kiszkwiać, *W kręgu topiki hagiograficznej. „Żywoty świętych” Piotra Skargi*, Kraków 2008; M. Lenart, *Miles pius et iustus. Żołnierz chrześcijański katolickiej wiary w kulturze i piśmiennictwie dawnej Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)*, Warszawa 2009; B. Domalewska, *Potrydencka demonologia Stanisława Hozjusza i Piotra Skargi*, Olsztyn 2009; M. Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków 2012.

⁹ K. Koehler, *Boży podżegacz. Opowieść o Piotrze Skardze*, Warszawa 2012.

¹⁰ Monitor Polski, nr 87, poz. 907. Dostęp: 11 grudnia 2013, dostępny: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20110870907>>.

licznościowe wykłady, odprawiano uroczyste msze święte, słuchano koncertów, wydawano publikacje w wersji tradycyjnej, jak i nowoczesnej (w Internecie). W Krakowie, Wilnie, Pułtusk, Warszawie oraz Słupsku odbyły się okolicznościowe konferencje¹¹. Przedsięwzięcia naukowe służyły przyjrzeniu się wielostronnej działalności i bogatemu dorobkowi Skargi. Należy jednak zaznaczyć, że organizatorów i prelegentów częściej interesowała recepcja dzieła Skargi we współczesności niż jego dorobek pisarski oraz działalność religijna, społeczna i publicystyczno-polityczna na dworze królewskim¹².

Kongresowi naukowemu „Piotr Skarga — w czterechsetlecie śmierci”, zorganizowanemu w roku 2012 w Łodzi przez Katedrę Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych Uniwersytetu Łódzkiego oraz Zakład Literatury Staropolskiej i Oświeceniowej Uniwersytetu Szczecińskiego, przyświecały inne cele. Nie chodziło nam bowiem o śledzenie oddziaływania Skargi na naszą współczesność, nie chcieliśmy też stawiać kaznodziei kolejnego pomnika w postaci okolicznościowego tomu. Postanowiliśmy przyrzeć się Skardze i jego pisarstwu z wielu stron, dopuszczając różne punkty widzenia: apologetów, obrońców i sympatyków, czytelników obojętnych, ale także tych wykazujących dużą dozę krytycyzmu, a nawet niechętnych wobec działalności jezuitę i niego samego.

Chodziło zatem o to, by usunąć naniesione przez wieki na wizerunek Skargi warstwy tradycji, rozumianej jako legenda tej postaci, i dotrzeć do jego obrazu z epoki. Ponowna lektura pism miała przynieść badawcze spojrzenie na działalność jezuitę w kontekście epoki, w której żył. Chcieliśmy też przyrzeć się recepcji Skargi (postaci i pism) w czasach późniejszych. Z satysfakcją można stwierdzić, że uczestnicy Łódzkiego Kongresu wnieśli swymi badaniami wiele nowego do, zdawałoby się, już dokładnie rozpoznanego obrazu — zwłaszcza jeśli chodzi o Skargowskie obchody z roku 1912, jak i sposoby wykorzystywania lektury *Żywotów świętych* przez twórców czerpiących inspirację z tego jakże ważnego dla kultury polskiej hagiograficznego kompendium jezuitę.

Wysyłając zaproszenie na Kongres Naukowy „Piotr Skarga — w czterechsetlecie śmierci”, zakładaliśmy, wraz ze szczecińskim współorganizatorem w osobie dr Anny Kapuścińskiej, interdyscyplinarność przedsięwzięcia. Zapraszaliśmy „historyków, historyków sztuki, teologów (szczególnie historyków duchowości oraz biblistów), literaturoznawców, językoznawców, bibliologów i socjologów”. Zamierzaliśmy bowiem „spojrzeć na działalność i pisarstwo Piotra Skargi z różnych perspektyw, jak też zaktualizować i uzupełnić stan badań, który w dalszym

¹¹ Wykaz obejmujący część inicjatyw rocznicowych dostępny jest na stronie <<http://skarga-piotr.pl/kalendarium/>> (dostęp 11 grudnia 2013).

¹² Krakowskim obchodom towarzyszyła okolicznościowa publikacja *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612) życie i dziedzictwo. Rok Jubileuszowy*, red. R. Darowski SJ, St. Ziemiański SJ, Kraków 2012, ss. 436. Obchody uświetniło też wznowienie *Kazań sejmowych i Wzywania do pokuty obywateli Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego* (wstęp, oprac. i przypisy M. Korolko, Warszawa 2012 oraz tom *Nad spuścizną Piotra Skargi*, red. J. S. Gruchała, Kraków 2012.

ciągu nie odzwierciedla wystarczająco dokonania polskiego kaznodziei w dziejach Narodu i Kościoła”. Proponowaliśmy w związku z tym, aby referenci zajęli się następującą problematyką:

- „wokół biografii; kontrowersje wokół pochówku i beatyfikacji;
- rola Skargi w życiu politycznym i społecznym; kontrreformacyjna działalność Skargi; działalność Skargi w oczach innowierców; działalność apostołska (bractwa);
- Skarga jako teolog; teologia duchowości; działalność apologetyczno-polemiczna; eklezjologia;
- żywotopisarstwo — Skarga jako hagiograf;
- problematyka wschodnia (m.in. wokół unii brzeskiej);
- kaznodziejstwo; homiletyka i retoryka; warsztat pisarski — funkcja retoryki;
- Skarga w literaturze; recepcja w okresach późniejszych / dzieje recepcji;
- problemy edytorskie; dzieje wydawnicze dzieł; szata graficzna; przekłady;
- Skargowskie inspiracje w sztuce / Skarga a sztuka; czytelnicy Skargi i jego dzieła w bibliotekach”.

Nie wszystkie spośród zagadnień spotkały się z zainteresowaniem przyszłych uczestników. Udział w Kongresie zadeklarowało 31 badaczy reprezentujących 16 instytucji krajowych i jedną zagraniczną (Andrzej Kruming miał wystąpić jako przedstawiciel Rosyjskiej Biblioteki Państwowej). Oprócz Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Szczecińskiego, uczestnictwo w Kongresie zapowiedzieli ludzie nauki z Uniwersytetów: Jagiellońskiego, Warszawskiego, Wrocławskiego, Śląskiego, Gdańskiego, Opolskiego, Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Pedagogicznego w Krakowie, Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Jana Pawła II w Lublinie i w Krakowie, a ponadto Wyższej Szkoły Europejskiej im. Ks. Józefa Tischnera w Krakowie oraz Towarzystw Naukowych: Ostrołęckiego i Ciechanowskiego. Obok profesorów tytularnych i doktorów habilitowanych (Jan Okoń, Maria Wichowa, Ludmiła Jankowska, Marek Skwara, ks. Andrzej Bruździński, Justyna Dąbkowska-Kujko, Sławomir Baczewski i Jarosław Cabaj) wystąpili także doktorzy (Dariusz Dybek, Jolanta Sawicka-Jurek, ks. Marek Truszczyński, Jacek Kwosek, Anna Kapuścińska, Magdalena Kuran, Michał Kuran, Ireneusz Szczukowski, Kazimierz Ożóg, Magdalena Komorowska, Katarzyna Kiszkiwiak, Andrzej Borkowski, Małgorzata Mieszek, Kamila Mrozek-Kochanek i Clarinda Calma), doktoranci (Dawid Szymczak, Agnieszka Pyczek, Elżbieta Albingier i Dorota Jara), a także studenci i absolwenci studiów magisterskich (Iwo Hryniewicz i Karolina Trocka).

Zaproszenie do udziału w Kongresie wystosowano także do posłów i senatorów Ziemi Łódzkiej, Marszałka Województwa, Prezydenta i Wiceprezydentów Łodzi, Dyrektora Wydziału Kultury, przedstawicieli duchowieństwa (biskupów, księży i jezuitów), instytucji kultury, mediów (prasa, radio i telewizja). Promocję Kongresu prowadzono w Internecie, w tym na Facebooku oraz portalach anonsujących imprezy naukowe.

W uroczystym otwarciu Kongresu udział wzięli: przedstawiciel arcybiskupa łódzkiego Marka Jędraszewskiego, ks. dr hab. Jan Wolski, przedstawiciele łódzkiego domu OO. Jezuitów, o. superior Kazimierz Kubacki SJ i o. Jacek Granatowski SJ, ponadto panie Teresa Łęcka, dyrektor Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 19 w Łodzi, i Katarzyna Stroińska-Kowalska, panowie Jerzy Weinberg, polonista — emerytowany kustosz Muzeum Miasta Łodzi, i dr Zygmunt Dąbek z Warszawy, jak też grupa studentów. Pozdrowienia dla uczestników Kongresu na ręce sekretarza, mgr Joanny Woron, przesłał poseł John Godson.

Kongres otwierali prodziekan Wydziału Filologicznego UŁ i Kierownik Katedry Literatury Staropolskiej i Nauk Pomocniczych UŁ dr hab. prof. UŁ Krystyna Płachcińska, ówczesna dyrektor Instytutu Filologii Polskiej dr hab. prof. UŁ Krystyna Pietrych oraz dr hab. prof. US Marek Skwara reprezentujący szczecińskiego współorganizatora. Otwarcie rejestrowała ekipa TVP Łódź.

Obradom, które odbywały się w auli Centrum Szkoleniowo-Konferencyjnego Uniwersytetu Łódzkiego, towarzyszyła wystawa „Piotr Skarga w czterechsetlecie śmierci — twórczość, recepcja i badania”, przygotowana pod kierunkiem prof. Jana Okonia przez p. Marzenę Kowalską z Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Uroczyste otwarcie w gmachu Biblioteki było jednym z punktów programu Kongresu. Zgromadzone eksponaty prezentował prof. Jan Okoń. W gablotach znalazły się reprodukcje kart tytułowych dzieł Skargi wydanych od XVI do XVIII wieku, późniejsze edycje od XIX do XXI wieku, wśród których przeważały wydania *Żywotów świętych* i *Kazań sejmowych*, liczne opracowania przybliżające biografię Skargi i jego dokonania poczynając od rozprawy Alojzego Osińskiego, poprzez okolicznościowe publikacje towarzyszące 300-leciu śmierci Skargi w 1912 roku (zgromadzono je nawet w osobnym dziale) aż po piśmiennictwo stanowiące pokłosie 400-lecia śmierci kaznodziei Zygmunta III Wazy. Znaczące miejsce zarezerwowano dla wykładów z literatur słowiańskich Adama Mickiewicza w Collège de France, jak również dla monografii z drugiej połowy XIX wieku i pierwszej połowy wieku XX, dla dokonań badaczy z okresu PRL-u (m.in. Janusza Tazbira, Mirosława Korolki i Jerzego Starnawskiego), a także najnowszych prac Katarzyny Kiszkiwiak i Magdaleny Komorowskiej. Eksponaty dokumentowały ponadto recepcję dzieła Skargi oraz opracowania bibliograficzne jemu poświęcone. Otwarcu wystawy towarzyszyła ekipa TV Toya, której udzieliłem krótkiego wywiadu.

Obecny tom jubileuszowy nie odzwierciedla układu wystąpień kongresowych, nie gromadzi też wszystkich referatów wówczas wygłoszonych. Niektórzy mówcy nie przekazali swoich wystąpień, decydując się na publikację w innym wydawnictwie, natomiast część prac została wyłączona z tomu pod wpływem sugestii recenzentów. Do zeszytu włączyliśmy natomiast dwa teksty, które nie zostały przedstawione jako referaty (studia Bernadetty Puchalskiej-Dąbrowskiej z Uniwersytetu w Białymstoku i Anny Sitkowej z Uniwersytetu Śląskiego).

Rozprawy zgrupowano w sześciu działach. Pierwszy, zatytułowany *Skarga a sprawy publiczne*, gromadzi zróżnicowane ideowo teksty dokumentujące zaangażowanie i obecność refleksji kaznodziei królewskiego w świadomości jemu

współczesnych oraz potomnych. Badacze ukazują przyczyny, dla których uznać należy działalność publiczną Skargi za słuszną i pożyteczną bądź też — z drugiej strony — za szkodliwą i wrogą wobec społeczności szlacheckiej. Trzy studia spośród zamieszczonych w tym dziele, analizują sytuację z czasów kaznodziei królewskiego, natomiast jedno rejestruje oddziaływanie idei Skargowskich w XX wieku.

W studium „*Modlitwa za Ojczyznę ks. Piotra Skargi*” — w poszukiwaniu autora i gatunku Jan Okoń stara się ustalić genezę i autorstwo przypisywanej Skardze *Modlitwy za Ojczyznę*, przybliżyć przypadki jej zastosowania w dziejach, począwszy od roku 1910 (rocznicy bitwy pod Grunwaldem), aż po rok 2012 (jubileusz Skargowski). Dostrzega niebagatelną rolę w jej upowszechnieniu przez metropolitów krakowskich, kard. Adama Stefana Sapiechę i kard. Franciszka Macharskiego. Zwraca uwagę na znaczenie *Modlitwy* oraz lektury pism Skargi w formacji duchowej Karola Wojtyły i później w nauczaniu Jana Pawła II. Badacz przybliży dzieje jej funkcjonowania w praktyce liturgicznej Archidiecezji Krakowskiej, kreśli tło, na jakim była obecna w życiu publicznym, dokonuje także analizy stylistycznej tekstu, który zestawia ze stosownymi ustępami *Kazań sejmowych*.

Wątek aktywności politycznej samego Skargi podejmuje ks. Andrzej Bruździński, który poszukuje odpowiedzi na pytanie: *Czy ksiądz Piotr Skarga wdawał się w politykę?* Tekst jest kolejnym głosem w dyskusji prowadzonej przez historyków i literaturoznawców od 150 lat z górą. Badacz inicjuje wywód definicją polityki, dowodzi, że w czasach Skargi nie obowiązywał rozdział Kościoła od państwa w rozumieniu dzisiejszym; przeciwnie, istniał „ścisły związek państwa i Kościoła” (choćby z uwagi na wysoką pozycję duchowieństwa w politycznej hierarchii dawnej Rzeczypospolitej). Ks. Bruździński prześledził ponadto kolejne etapy związków Skargi z dworem królewskim, począwszy od pierwszych kontaktów, poprzez objęcie funkcji nadwornego kaznodziei, genezę *Kazań sejmowych* (które stanowią mającą swoistą syntezę myśli i idei prezentowanych przez Skargę w mowach wygłaszanych z różnych oficjalnych okazji), następnie budzącą wiele kontrowersji aktywność publiczną jezuitę w roku 1606 i w związku z rokoszem Sandomierskim, aż po ilustrowany cytatami z pism jezuitę wywód, w którym badacz dowodzi prawa kaznodziei do zabierania głosu w sprawach publicznych na płaszczyźnie teologiczno-moralnej. Nawoływanie współczesnych do zmiany postawy etycznej spotkało się, według ks. Bruździńskiego, z zarzutem szlachty podjętym także przez późniejszych badaczy, że kaznodzieja „miesza się” w politykę.

Odminną optykę przyjął Iwo Hryniewicz, w którego tekście postać i działalność Skargi stanowią tło dla rozważań „nad przemocą w stosunkach międzywyznaniowych w Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku”. Badacz analizuje zjawisko, odwołując się do licznych funkcjonujących w światowej literaturze naukowej opracowań na temat przemocy, w tym przemocy religijnej. Ustalenia ogólne odnosi do sytuacji Rzeczypospolitej na przełomie XVI i XVII wieku. Zestawiając z sobą wypowiedzi Chrystusa o nadstawianiu drugiego policzka, przekazane przez ewangelistów, z zachętami św. Jana Chryzostoma do bicia w twarz

przeciwników, badacz dowodził ambiwalencji stosunku chrześcijaństwa wobec przemocy. Podjął próbę analizy stosunku Biblii do przemocy, dostrzegając różnorodność zgromadzonych w niej opinii, jak też przybliżył pojęcia „tolerancji” i „herezji”, uwzględniając ich rozumienie u Skargi, według którego — utrzymuje badacz — „niemożliwe było pokojowe współzycie między różnymi grupami wyznaniowymi” (s. 83). Następnie omawia siedem przyczyn tego stanu rzeczy. Pamiętając o znaczeniu Skargi dla kultury i chrześcijaństwa oraz zasługach dla języka polskiego, dowodzi Hryniewicz, że kaznodzieja królewski gotów był karać rodaków śmiercią za odmienne przekonania.

Z kolei Sławomir Baczewski w studium *Piotr Skarga w publicystyce rokoszu Zebrzydowskiego* przeanalizował wypowiedzi krytyków kaznodziei królewskiego oraz wystąpienia samego jezuitę (bądź też jemu przypisywane). Badacz szukał w publicystyce rokoszowej genezy sporu między szlachtą i królem. Uważał, że Mikołaj Zebrzydowski, jako zdeklarowany katolik, nie wywołał buntu z pobudek religijnych, lecz że była to gwałtowna forma sprzeciwu szlachty wobec ograniczania jej stanowych wolności na rzecz wzmocnienia pozycji monarchy i senatu, zarazem marginalizująca rolę sejmu. Zdaniem badacza, rokosz był też wyraźnym protestem wobec mieszania się jezuitów do spraw świeckich. Z kolei antydemokratyczne postulaty Skargi miały być źródłem nieprzychylniej wobec niego pogłoski o chłopskim pochodzeniu. Zarazem Baczewski przedstawił powody, dla których szlachta uważała, że Skarga zbyt silnie angażował się w politykę choćby tylko wygłaszając kazania, pisząc broszury, czy, ogólniej, odgrywając rolę starotestamentowych proroków. Badacz zarejestrował też obecne w poezji towarzyszącej rokoszowi ślady niechęci szlachty wobec jezuitę. Nadmienić należy, że omawiane studium jest jedną z ostatnich prac uczonego zmarłego nieoczekiwanie i przedwcześnie w lipcu 2013 roku. Pani Monice Baczewskiej dziękujemy za podtrzymanie woli męża i zgodę na druk jego artykułu.

Dział drugi — *Skarga jako filolog* — gromadzi siedem rozpraw na temat techniki pisarskiej jezuitę oraz wykorzystania przez niego narzędzi retorycznych. Badacze omawiają strukturę utworów i stosowaną argumentację, śledzą ponadto wykorzystanie motywów oraz analizują sztukę Skargowskiej interpretacji.

Magdalena Komorowska poszukuje odpowiedzi na pytanie: *Mówca czy auto-plagiator?*, dążąc zarazem do ustalenia „książki miejsc wspólnych” Skargi. Wymieniwszy źródła inwencyjne jezuitę, najczęściej uwagi poświęciła *loci* biblijnym. Omówiła też *loci* z Ojców i doktorów Kościoła oraz nieliczne mające proveniencję antyczną. Uznała, że Skarga świadomie unikał powtarzania tych samych treści, a pojawianie się powtórzeń wynikało z podejmowania przez kaznodzieję analogicznej problematyki w kilku tekstach i, co za tym idzie, prowadziło do korzystania z tego samego albo zbliżonego zestawu argumentów. Badaczka skonstatowała, że Skarga musiał korzystać z własnych notatek, florilegiów, jak i pism Roberta Bellarmina oraz Thomasa Stapletona. Dokładniej przeanalizowała analogie między kazaniami „szablonowymi” (*Na dziękowaniu za jakie pospolite kró-*

lestwa wszytkiego dobrodziejstwo) a ich przypuszczalnymi zastosowaniami (*Na moskiewskie zwycięstwo*), wzięwszy pod uwagę zespół wykorzystanych egzemplów. Badaczka uznała ostatecznie, że mylił się Mirosław Korolko, dopatrując się w kaznodziejstwie Skargi rozlicznych autoplgiatów.

Poszukiwaniu motywów anielskich w twórczości Piotra Skargi poświęcił swe studium Dariusz Dybek. Choć kaznodziei królewskiemu zdarzało się dość często przywoływać postaci aniołów, nigdzie jednak nie wymienił wszystkich dziewięciu chórów. Jezuita wspominał o bytach niebiańskich między innymi dlatego, by dowieść, iż porządek w Państwie Bożym winien znaleźć odbicie w hierarchii ziemskiej, na której czele stoi król. Według badacza, Skarga pisał o aniołach zgodnie z konwencją obowiązującą w epoce, rozpoznaną przez Dybka w twórczości innych kaznodziejów. Skarga najczęściej pisał o aniołach w kontekście wojny. Rycerzom biorącym w niej udział miała towarzyszyć armia istot niebieskich, dając przykład stawania w obronie dobra. Wojsko anielskie — dowodzi Dybek — towarzyszyło ponadto aktom wniebowstąpienia i wniebowzięcia. Udział nadprzyrodzonych postaci w codziennych sprawach ziemskich pozwolił Skardze uzasadnić ich działanie również w celach politycznych i religijnych (aniołowie cieszyć się mieli na przykład z podpisania unii brzeskiej). Badacz omówił także motyw śpiewów anielskich, a ponadto scharakteryzował tematy anioła stróża i cudów, do których miało dochodzić za sprawą wstawiennictwa niebiańskich sług. Mimo bogactwa przywołań badacz uznał, że Skarga nie był wybitnym angelologiem.

Dwom aspektom topiki inwencyjnej — tworzywemu tematycznemu i argumentacji poświęciła swe studium Dorota Jara. Omówiła zastosowanie dowodów tzw. wewnętrznych oraz zewnętrznych. W przypadku *loci*, najczęściej sięgał Skarga do religijnych i teologicznych, wykorzystując w egzemplach Biblię, pisma Ojców Kościoła, dokumenty soborowe i tradycję. Korzystał zarazem z różnych typów *loci*: z podobieństwa, z przeciwieństwa, z definicji, z porównania. Chcąc pozyskać przychylność odbiorcy, sięgał do zróżnicowanych technik amplifikacji (*incrementum, comparatio, ratiocinatio* i *congeries*). Badaczka dostrzegła też i omówiła stosowanie przez jezuitę erotemy.

Analiza Katarzyny Kiszkwiać to pierwsza spośród zamieszczonych w obecnym tomie wypowiedzi na temat *Żywotów świętych* Skargi. Omawiając strukturę utworu *O Zwiastowaniu Panny Maryjej Bogarodzice i wcieleniu Syna Bożego*, badaczka przybliżyła zakres i sposób wykorzystania topiki inwencyjnej przez jezuitę. W świetle ustaleń badaczki Skarga jawi się jako retor, ale też hagiograf, zarazem znawca Pisma Świętego i teolog, który chętnie operuje symboliką biblijną, sięgając po gotowe struktury myślowe i egzempli.

Z tematyką mariologiczną związany jest również artykuł Marii Wichowej, która dostrzegła, iż Skarga aż trzykrotnie przedrukował w swoich dziełach *Bogurodzicę*. Badaczka poddała analizie wykład, jaki kaznodzieja dołączył do słów utworu zamieszczonych po *Żywocie św. Wojciecha* w *Żywotach świętych*. Doceniła komunikatywność i prostotę wywodu, dostrzegła znaczenie amplifikacji

w realizowaniu celu perswazyjnego. Jako kontekst wprowadziła badaczka analizę wykładu *Bogurodzicy* zamieszczonego w *Harfie duchownej* Marcina Laterny. Uznała, że autor modlitewnika w swoim przekazie czerpał z interpretacji Skargi.

Sporowi filologicznemu, jaki rozgorzał wokół kazania Skargi wygłoszonego w Wilnie 9 września 1601 roku, poświęcił uwagę Dawid Szymczak. Utwór został spisany po niemiecku przez rzekomego świadka kazania, a następnie dostarczony pisarzowi ewangelickiemu Danielowi Kramerowi i wydany w Lipsku jako dzieło oczerniające Skargę i jezuitów. Kaznodzieja królewski opublikował własną wersję w 1602 roku jako *Wsiadane na wojnę*, dołączając przekład polski „poszpeconej” wersji kazania oraz komentarz krytyczny Skargi. Korzystając z instrumentarium retorycznego, Szymczak analizuje zmiany, jakich dokonać miał reformacyjny tłumacz, jak też komentarze samego jezuita do tych zniekształceń. Dowodzi, iż jezuita chciał zdemaskować obłudne mechanizmy hermeneutyki reformacyjnej, która miała być — zdaniem autora *Kazań sejmowych* — podporządkowana jedynie fałszowaniu świadectw, a więc preparowaniu dokumentów do celów antykatolickiej propagandy.

Na artykuł Michała Kurana na temat kazań tryumfalnych Skargi składa się analiza porównawcza struktury i sposobów ujęcia problematyki trzech kaznodziei, uprzednio wygłoszonych, kolejno: po zwycięstwach wojennych Jana Zamojskiego w 1600 roku, Jana Karola Chodkiewicza pod Kircholmem w 1605 roku oraz zdobyciu Smoleńska przez armię Zygmunta III Wazy w 1611 roku. W tle sytuuje się konspekt łacińskiej mowy Skargi po zwycięstwie pod Byczyną w 1588 roku. W strukturze tych kazań można wskazać trzy elementy: tożsame z *narratio* nakreślenie sytuacji wewnętrznej poprzedzającej wojnę, należące do *argumentatio* właściwe dziękczynienie oraz pouczenie odbiorców, które określono jako moralistykę obywatelską. Analiza wskazanych tekstów objęła związki z konwencją mowy ekshortacyjnej, refleksje kaznodziei na temat śmierci żołnierzy, stosowaną argumentację religijną i moralistyczną, a także egzemplia i ich funkcję w tekście. Zestawiono nadto wykaz motywów tworzących topikę mowy dziękczynno-tryumfalnej.

Na kolejny dział — *Skarga jako tłumacz* — złożyły się trzy teksty, z których dwa charakteryzują działalność przekładową kaznodziei, natomiast trzeci omawia łacińską korespondencję jezuita z Hieronimem Nadalem, a także zawiera współczesny przekład jednego z listów autora *Żywotów świętych*.

Analizę techniki translatorskiej w Skargowym przekładzie kazania Stefana Tucciego SJ o Męce Pańskiej, wygłoszonego w Wieli Piątek w roku 1583 przed papieżem Grzegorzem XIII, przedstawiła Magdalena Kuran. Zwróciła ona uwagę na krótkość przemowy Tucciego, łączącej w sobie kazanie i Pasję. Skarga, według badaczki, zachowując wierność oryginałowi, postanowił oddać lapidarność i kondensację treści łacińskiego oryginału. Magdalena Kuran analizuje ponadto strategie translatorskie kaznodziei królewskiego według retorycznego klucza, z zastosowaniem podziału figur języka sformułowanego przez Kwintyliana (na *adiectio*, *detractio*, *transmutatio* i *immutatio*), zgodnego zaś z regułami współczesnej teorii przekładu, a opisanymi przez Edwarda Balcerzana.

Z kolei Clarinda Calma podjęła zagadnienie dokonanego przez Skargę (być może z inicjatywy Stefana Batorego) przekładu *Rationes decem Edmunda Campiona*. Tekst polski, zatytułowany *Dziesięć wywodów, dla których Edmundus Campianus [...] wszystkie heretyki [...] wyzwał [...]*, został wydany po raz pierwszy w Wilnie w 1584 roku. Pismo Campiona przełożył też niemal równocześnie Kasper Wilkowski. Clarinda Calma jedynie zasygnalizowała „Skargowską strategię wiernego przekładu”, łącząc ją z opisaną przez Lawrence’a Venutiego koncepcją „niewidoczności tłumacza”. Dokonawszy analizy wybranych miejsc łacińskiego tekstu z uwzględnieniem tła w postaci angielskiego przekładu *Rationes*, badaczka doszła do wniosku, że Skargowe tłumaczenie jest bardzo bliskie oryginałowi, znacznie bliższe niż wersja angielska.

Mało znaną łacińską korespondencję Skargi z Hieronimem Nadalem przypominała Kamila Mrozek-Kochanek. Zwróciła przy tym uwagę na rozległe międzynarodowe kontakty Skargi z członkami Towarzystwa Jezusowego. Badaczka przybliżyła postać samego Nadala, scharakteryzowała też część korpusu Skargowej korespondencji z pochodzącym z Majoriki Hiszpanem¹³. Dokonała analizy formuł powitalnych, jak też omówiła tematykę listów, które poświęcone były staraniom Skargi o ufundowanie kolegium jezuickiego w Jarosławiu. Badaczka dołączyła do studium własny przekład listu Skargi do Nadala z 26 lutego 1572 roku¹⁴.

Na czwartą grupę tekstów — *Z problematyki „Żywotów świętych”* — składają się dwie wypowiedzi poświęcone temu kompendium. Hagiograficzny zbiór cieszył się wprawdzie największym zainteresowaniem wśród badaczy, jednak część prac na jego temat — z uwagi na dominującą w nich problematykę retoryczną oraz analizę recepcji dzieła w twórczości późniejszych autorów — przenieśliśmy do innych działów.

W pierwszym za studiów Elżbieta Albingier poszukuje w kompendium hagiograficznym Skargi genezy obecności żywotów męczenników jezuickich. Podawszy przykłady martyrologiów protestanckich z drugiej połowy XVI wieku zauważyła, że Kościół katolicki dopiero po Soborze Trydenckim podjął walkę z popularnymi wśród zwolenników reformacji opisami śmierci męczeńskiej protestantów. Przyjrząwszy się bliżej Skargowej *Przedmowie o męczennikach hereetyckich*, dokonała analizy pod kątem apologetycznym wybranych żywotów jezuickich, które miały wymowę nie tylko publicystyczno-polemiczną, ale też służyły objaśnianiu zawłości doktrynalnych. Albingier omówiła zgromadzone w *Przydatku* żywoty angielskich jezuitów: św. Edmunda Campiona i Henryka Garneta oraz historię czterdziestu jezuickich misjonarzy zmierzających do Brazylii. Scharakteryzowała również grupę żywotów misjonarzy w Indiach, Afryce i Japonii.

¹³ P. Szyprka SJ, *Bogactwo charyzmatów pierwszych jezuitów*, „Posłaniec Serca Jezusowego”, 2006, nr 1, dostęp 10 grudnia 2013, dostępny: <<http://www.psj.net.pl/?0601,artykul,TowarzyszeJezusa>>.

¹⁴ Nadmienić należy, że list ten został przełożony nieco wcześniej przez ks. St. Ziemiańskiego SJ i opublikowany w tomie *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612) życie i dziedzictwo. Rok Jubileuszowy*, s. 97–99.

Przekrojową analizę biogramów wdów z *Żywotów świętych* Skargi, przedstawiła Bernadetta Puchalska-Dąbrowska. Badaczka postanowiła wydobyć z wybranych żywotów (między innymi Elżbiety Węgierskiej, Ryktrudy, Brygidy Szwedzkiej, Moniki, matki św. Augustyna) zespół najważniejszych cech parenetycznych, jakie kształtowały wizerunek wdowy. Przykładowo, badaczka wskazała tu zachowanie czystości cielesnej, zamieszkanie w klasztorze lub pustelni. Uświęcenie wdów miało się dokonywać dzięki modlitwie i kontemplacji, a także ascezie, umartwieniom ciała, dobrowolnemu ubóstwu, jak też podejmowaniu różnych form apostołstwa, szczególnie poprzez zaangażowanie w służbę bliźniemu.

Trzy prace składają się na dział piąty — *Recepcja dzieł Skargi* — poświęcony oddziaływaniu Skargowej „metody hagiograficznej” począwszy od wieku XVI, aż do końca stulecia XIX.

Jak pokazuje studium Anny Sitkowej, *Żywoty świętych* Skargi cieszyły się dużym autorytetem, o czym świadczą ślady lektury pozostawione w katolickich publikacjach z końca XVI wieku. Badaczka omówiła fragmenty wydobyte głównie z listu dedykacyjnego skierowanego do Elżbiety z Radziwiłłów Mieleckiej, Anny z Jordanów Zebrzydowskiej, Doroty Goryńskiej 2° voto Barzi, jak też z przedmów do kolejnych edycji zbioru. Ślady lektury *Żywotów* znalazła Sitkowa w pismach opata sieciechowskiego i biskupa kijowskiego Józefa Wereszczyńskiego, cystersa Jana Bogusławskiego oraz anonimowego tłumacza dzieła Sébastiena de Moraesa *O żywocie i śmierci najjaśniejszej księżny parmeńskiej* (być może był nim jezuita Szymon Wysocki).

Erudycyjna rozprawa Ludmiły Jankowskiej analizuje najpierw krytycznie ustalenia poprzedników na temat recepcji *Żywotów świętych* Skargi w *Księdze żywotów świętych* św. Dymitra z Rostowa, począwszy od pracy Iwana Franki, poprzez między innymi studia Stefana Vrtela-Wierczyńskiego, Teoktysta Paczowskiego po o. Aleksandra Dzierżawina. Uczona dokonała analizy wybranych przykładów rękopiśmiennych zapisków, jakie pozostawił św. Dymitr na książkach zgromadzonych w jego bibliotece. Przedstawiła także egzemplarze dzieł Skargi z tego księgozbioru, zawierające odręczne zapiski metropolity.

Dokonawszy krytycznej analizy badań nad twórczością Skargi prowadzonych przez uczonych w XX wieku, Anna Kapuścińska stwierdziła, że ani dawna, ani nowsza hagiografia nie zostały do tej pory należycie opracowane. W centrum uwagi badaczki znalazła się postać i dzieło XIX-wiecznego kapucyna, Prokopa Leszczyńskiego. O ile wzbudzał zainteresowanie u jemu współczesnych, o tyle praktycznie został on zmarginalizowany, wręcz pominięty w najnowszych kompendiach i opracowaniach — pomimo szczególnego znaczenia pisarza na tle pozostałych XIX-wiecznych hagiografów. Dlatego wiele miejsca poświęciła Kapuścińska nakreśleniu idei, jakie stanowić miały podbudowę dla koncepcji żywotopisarskiej Leszczyńskiego. Zwróciła uwagę zwłaszcza na francuski ultramontanizm, skojarzony „z myślą patriotyczną”. Przypomniała ponadto o roli Adama Mickiewicza — twórcy legendy Skargi jako natchnionego proroka, którego dzieło

(*Żywoty świętych*) zajmować miało centralne miejsce w formowaniu tożsamości narodowej Polaków. Renesans hagiografii Skargowskiej oraz przypomnienie jego dojrzałego programu parenetycznego wpłynęły — jak przekonuje Kapuścińska — w znaczący sposób na profil żywotopisarstwa Leszczyńskiego. W końcowej części studium, podawszy podstawowe składniki Skargowej metody parenetycznej, badaczka ustala, w jaki sposób Leszczyński dokonał ich aktualizacji w nowych warunkach religijnych, politycznych i społecznych.

Ostatni dział — *Skargowskie rocznice* — gromadzi trzy prace pokazujące obchody jubileuszowe z perspektyw kolejno: historyka, historyka sztuki i literaturoznawcy. Analizowany jest zróżnicowany materiał, jak na przykład artykuły prasowe, pomniki i utwory dramatyczne.

Jarosław Cabaj dostrzegł, że uroczystości rocznicowe w roku 1912 przekroczyły granice zaboru austriackiego oraz że — wbrew sugestii Jerzego Starnawskiego — nie ograniczały się wyłącznie do środowiska katolickiego. Badacz dotarł do licznych artykułów z prasy codziennej, wydawanej na terytorium zaborów austriackiego i pruskiego. Natomiast w gazetach ukazujących się w Królestwie Polskim znalazł jedynie zdawkowe informacje. Nie znaczy to jednak, zdaniem Cabaja, że obchody nie interesowały ludności zaboru rosyjskiego. Miały one wszak znacznie mniejszy zasięg niż w pozostałych dwóch zaborach — być może dlatego, że Skarga kojarzył się zaborcom z „tryumfującym katolicyzmem” i okreśsem „polskiej przewagi w stosunkach ze wschodnim sąsiadem”. Badacz dowodzi, iż skład komitetu rocznicowego miał charakter ponadzaborowy. Przekonuje też, że wspomniany jubileusz 1912 nie był pierwszą inicjatywą o charakterze ogólnonarodowym. Na pewno poprzedziły ją obchody rocznicy grunwaldzkiej, jak też liczne zjazdy lekarskie. Cabaj twierdzi, że podczas obrad podejmowano problemy ważne dla całego narodu, jak choćby emigracja z powodów ekonomicznych (przykład stanowi artykuł Leopolda Caro). W ostatniej części studium Jarosław Cabaj przedstawił formułowane w prasie opinie na temat zjazdu — aprobatywną Jerzego Moszyńskiego („Czas”) i krytyczne, podkreślające wyłącznie galicyjski charakter spotkania (warszawski „Prąd”).

Skargowskim rocznicom, właściwie obecności Skargi w przestrzeni i dyskursie publicznym, począwszy od rocznicy 1912 roku a na jubileuszu roku 2012 kończąc, poświęcił swój artykuł Kazimierz Ożóg. Oś jego rozważań stanowiły prezentacje wizerunku Skargi w sztukach plastycznych, takich jak obrazy (w tym portrety), pomniki, medale, tablice pamiątkowe, popiersia, znaczki pocztowe i memy; ponadto wykraczające poza ten krąg dzieła miłosierdzia oraz realizacje parateatralne polegające na odegraniu przez aktorów roli Skargi głoszącego kazania. Wyjątkowo obfity był plon plastyczny rocznic z lat 1912 i 1936. Okres późniejszy, zwłaszcza PRL, charakteryzuje się natomiast milczeniem wokół postaci kaznodziei królewskiego. Swoisty renesans w obrazowaniu postaci kaznodziei królewskiego stanowią inicjatywy plastyczne podjęte dopiero po 1989 roku — głównie te pomnikowe. Badacz przedstawił także przedsięwzięcia z ostatnie-

go okresu oraz podjął próbę podsumowania obchodów czterechsetniej rocznicy śmierci Skargi. Stwierdził, że o ile rocznice z 1912 i 1936 roku miały charakter ogólnonarodowy, jednoczyły zróżnicowane środowiska, o tyle obecna rocznica cieszyła się zainteresowaniem jezuitów i naukowców, w szczególności literaturoznawców, zaś w mniejszym stopniu historyków.

Ostatnia praca, autorstwa Małgorzaty Mieszek, dotyczy działalności trzech dramaturgów — Władysława Bandurskiego, Romana Borelowskiego i Jana Bełcikowskiego — którzy pisali utwory towarzyszące obchodom jubileuszu roku 1912. Dramaty te cechowała postawa apologetyczna oraz moralizatorski charakter. Wszystkie też spotkały się z druzgocącą krytyką. Badaczka stwierdziła, że owe utwory cechuje między innymi niefabularność i epizodyczność. Niektóre, nawiązujące wprost do tekstów Skargi, dążyły wręcz, nieskutecznie zresztą, do odtworzenia stylu jezuitę. Mimo to badaczka stara się dostrzegać pozytywne strony omawianych dramatów — na przykład utworu Bandurskiego, wyróżniającego się „dobrym zmysłem obserwacji”, czy Bełcikowskiego, który „trafnie wplatał teksty źródłowe do dramatu”.

Oprócz referatów konferencyjnych okolicznościowy numer „Foliów” zawiera również zapis dyskusji towarzyszącej obradom łódzkiego Kongresu Skargowskiego. Chcieliśmy w ten sposób oddać atmosferę Kongresu, utrwalić reakcje słuchaczy na głosy referentów, zachować repliki mówców, wreszcie — przybliżyć czytelnikowi ideowe kierunki wymiany zdań, do jakich dochodziło między referentami.

Z zamiaru powrotu do przeszłości, do korzeni, wynika sięgnięcie po autentyczny, anonimowy portret Skargi z XVII wieku, znajdujący się w Jezuickim Domu Pisarzy w Krakowie. Odchodzimy zatem od apologetycznej wizji ucieleśniającej się i reprezentowanej przez bardzo atrakcyjny i nośny znaczeniowo wizerunek pędzla Matejki na rzecz mniej efektownego i bardziej stonowanego portretu, zarazem też bliższego realiom wizerunku z epoki. Takie spojrzenie na Skargę i jego spuściznę patronuje całemu przedsięwzięciu. Sfera piktoralna ma je podkreślać, odsyłając do prac badaczy — literaturoznawców i historyków, w tym i historyka sztuki.

Kończąc, pragnę podziękować w pierwszej kolejności wszystkim, którzy zechcieli odpowiedzieć na zaproszenie do udziału w Kongresie Skargowskim, przybываяc do Łodzi jako prelegenci i goście. Odsłonili oni często nowe drogi poszukiwań w Skargowej spuściznie lub też, podążając utartymi szlakami, ukazywali w nowym świetle to, o czym już mówiono i pisano. Można zatem stwierdzić, że bez trudu uczestników Kongresu łódzkie spotkanie nie doszłoby do skutku.

Dziękuję też gorąco szczecińskiemu współorganizatorowi łódzkiego Kongresu, dr Annie Kapuścińskiej, za współpracę na etapie przygotowania koncepcji przedsięwzięcia, jak też za próby pozyskania środków zewnętrznych na jego realizację oraz za bogaty zestaw konferencyjnych upominków.

Dziękuję sekretarzom Kongresu, pani Joannie Woron i panu Dawidowi Szymczakowi — za starania mające na celu pozyskanie funduszy na organiza-

cję Kongresu, promocję przedsięwzięcia w wersji tradycyjnej (wizyty w urzędach i placówkach kulturalnych, prowadzenie korespondencji) oraz w Internecie, ponadto za bieżącą obsługę recepcji i sprzętu w sali obrad, wreszcie za przygotowanie książki streszczeń.

Dziękuję Urzędowi Miasta Łodzi za wsparcie finansowe i materiałowe (mapki oraz materiały promujące miasto), które przyczyniły się do pokazania, że Łódź Akademicka to nie tylko przemysły kreatywne, ale też poczciwa, stara humanistyczna — jednak nowoczesna i otwarta na nowe propozycje badawcze, choć zarazem nie wyrzekająca się chlubnych tradycji rodzimego literaturoznawstwa.

Pani Ewie Maciejczyk dziękuję za sfilmowanie wystąpień konferencyjnych i umieszczenie ich w Internecie na specjalnie utworzonym kanale Youtube (Piotr Skarga). Prelekcje często różnią się od tekstu przekazanego do druku. W sieci dostępne są też wystąpienia, które ostatecznie nie znalazły się w okolicznościowym numerze „Folia Litteraria Polonica”, jak na przykład bardzo ważny referat prof. Justyny Dąbkowskiej-Kujko, wystąpienia prof. Marka Skwary, ks. dr Marka Truszczyńskiego, dr Andrzeja Borkowskiego i mgr Agnieszki Pyczek.

Michał Kuran